

Horváth András:

Az al-Huthi lázadás Észak-Jemenben

A tanulmány fő célkitűzése a 2004-ben kitört észak-jemeni al-Huthi lázadás elemzése, s ezáltal a legfontosabbnak vélt kérdések megválaszolása: Miért tört ki a felkelés? Kik a lázadók és mi a céljuk? Mindeddig miért volt képtelen a kormány véget vetni a lázadásnak? Vajon Szaúd-Arábia és Irán, a két versengő regionális hatalom, érintett a konfliktus elhúzódásában?

Az esszé első része a lázadás kulturális hátterének megvilágítását tűzi ki célul, s összegzi azt a releváns tudásanyagot, amely elengedhetetlen a lázadás elemzéséhez, ilyen például a törzsi rendszer, vagy a szektariánus sokszínűség. Ugyancsak fontos a modern Jemeni Köztársaság megalakulásának történetét áttekinteni, hiszen ez a folyamat egy több, mint ezer éves hatalmi berendezkedés radikális átalakulásához vezetett, s így komoly hatást gyakorolt a lázadókra. Az esszé első, leíró jellegű része a lázadás 2008-ig tartó eseményeinek és szereplőinek bemutatásával zárul.

A tanulmány második része az addig ismertetett hátteret felhasználva elemzi a lázadást, s azt statikus és dinamikus jellemzőire lebontva vizsgálja. A lázadás statikus tényezői: a felkelés földrajza, a könnyűfegyverek elterjedtsége és a külső támogatók szerepe, míg dinamikus változói: a konfliktus növekvő intenzitása, a változó harcmodor, illetve a szimpatizánsok táguló köre. Ezután a tanulmány a lázadás kitörésének okait próbálja feltárni, melyhez a törésvonal-elméletek nyújtanak elméleti alapot. A szektariánus (zaydita-vahhábita) és egyéb világi, társadalmi törésvonalak (pl. sayyid-nem sayyid) vizsgálata során kirajzolódik, hogy ezek szinergiája vezetett az ellentétek elmélyüléséhez, ami termékeny talajt képzett egy fegyveres konfliktus kitöréséhez.

Bevezetés

2004 nyarán fegyveres összecsapások jelentették a kezdetét a névleg 2008 júliusáig zajló konfliktusnak a jemeni kormány és a radikális *zaydí* vallási vezető, Huszein al-Huthi sejk fegyveres támogatói között Északnyugat-Jemenben. A Szaada kormányzásban központosuló, retorikájában Nyugat-ellenes lázadásnak nem volt kapcsolata a szunnita al-Káidával, sőt, a

* Horváth András párhuzamosan folytat tanulmányokat a Budapesti Corvinus Egyetem nemzetközi kapcsolatok szakán, illetve az Eötvös Loránd Tudományegyetem keleti nyelvek és kultúrák szak arab főszerkesztésén. Kutatási témája Arábia és Irán modern kori története, különös tekintettel a nem állami szereplőkhöz kapcsolódó

felkelők egyik legfőbb célja feltartóztani a „terjeszkedő” vahhábita (illetve a Jemenben elterjedt megnevezés szerint szaláfista) mozgalmat. Az al-Huthi vezette lázadás kapcsán Ali Abdallah Szaleh elnök a számos, „államon belüli” konfliktussal terhelt modern jemeni történelem egyik legkomolyabb kihívásával nézett szembe. Az elterjedt vélekedés szerint a lázadás célja a köztársasági rendszer megbuktatása és az 1962 előtti zaydi imamátus visszaállítása volt.

Az államon belüli feszültségek és a konfliktust kiváltó okok feltárása mellett az esszében külön figyelem hárul a külső támogatókra. Amennyiben igazak a vádak, a lázadás külső támogatói Szaúd-Arábia és Irán voltak. Az ő tevékenységük a regionális (és globális) hatalmi viszonyokba beágyazottan értelmezhető, és az al-Huthi lázadás sajátos újabb példát szolgáltat a köztük lévő közismert versengés alátámasztására.

A tanulmány első része leíró jellegű. Összegzi azt a – magyar nyelven nehezen hozzáférhető – releváns tudásanyagot, amely elengedhetetlen a lázadás elemzéséhez. Az egyes alfejezeteken keresztül bemutatom a jemeni „valóság” megértését szükséges szociokulturális környezetet és a modern jemeni politikai történelem fontosabb fordulópontjait (beleértve az al-Huthi lázadást is). A második rész a tényleges elemzés helye, melynek legfőbb célja meghatározni, hogy a jemeni kormány miért nem tudta hosszú éveken át feltartóztatni a forradalmi mozgalmat, hogy mi volt a lázadás kitörésének az oka és mi volt a lázadók célja.

Az átírásokkal kapcsolatban előljáróban megjegyezném, hogy személyneveknél és a többi arab szó esetében csak akkor alkalmazom a nemzetközileg érvényes tudományos átírást egy ésszerűen egyszerűsített változatát, ha annak nem terjedt el a magyarban meghonosodott változata.

Jemen társadalmi és kulturális háttere és az al-Huthi lázadás

Gazdasági elmaradottság és társadalmi egyenlőtlenség

Jemen nem csak regionális, hanem világméretű összehasonlításban is rendkívül szegény országnak számít.¹ A gazdaság mégis stabil növekedést mutat, amely a mutatók szerint 2000 és 2007 között évente átlagosan 3-4 százalék között mozgott. Az ország nem tagja az OPEC-nek, de mint olajexportőr ország, bevételei túlnyomóan – közel 75%-ban – a szénhidrogén

konfliktusokra. A szerző jelenleg a Magyar Ösztöndíj Bizottság ösztöndíjasaként arab nyelvi képzésben vesz részt Kuvaitban.

¹ Az Egyesült Nemzetek Fejlesztési Programja (UNDP) által 2004-ben számított Human Poverty Index 38 pont, ami alapján Jemen a 82. helyet foglalja el a 108 fejlődő ország közül. A 2005-ös Human Development Index 0.508-as értéket vette fel a 0 és 1 közötti intervallumon, ami alapján az ország a 153. helyen áll a 177 vizsgált ország között. UNDP: *Human Development Report 2007/2008*. Country Fact Sheets: Yemen. 2008. http://hdrstats.undp.org/countries/country_fact_sheets/cty_fs_YEM.html, internetről letöltve: 2008.05.23.

nyersanyagok kitermelésének függvénye. A nyersanyagoktól való túlzott exportfüggőség igen riasztó képet fest a jövőbeni gazdasági teljesítményről, hiszen az előrejelzések szerint Jemen szénhidrogénkincse kiapadóban van.² Az ország 2006-ban ezért indított el egy gazdasági reformprogramot, azzal a céllal, hogy támogassa a gazdaságnak a nem az olajhoz kötődő szektorait, s ezáltal próbálja meg diverzifikálni bevételeit és élénkíteni a külföldi befektetéseket.³ A munkanélküliségi ráta meghaladja a 30%-ot,⁴ s a gazdasági nehézségeket tetézi, hogy Jemen lakosságának több mint 70%-a fogyaszt rendszeresen *qat*ot, egy tudatmódosító hatású drogot tartalmazó növényt. A *qat* fogyasztása csökkenti az aktív lakosság produktivitását, sőt a növény termesztése fokozott vízhasználatot igényel, így a növekvő kereslet hatására radikálisan csökken az ország amúgy is csekély édesvíztartaléka.⁵

A társadalom életkorbeli megoszlása – számos másik fejlődő országéhoz hasonlóan – nem kiegyensúlyozott, ennek megfelelően Jemen jelenleg 23 millió lakosának⁶ közel 50%-a 15 éven aluli. Ugyanakkor, bár a népesség igen erőteljes és folyamatos növekedése aligha áll meg a közeljövőben, mértéke várhatóan mérséklődik valamelyest.⁷ A jemeniek közel fele írástudatlan és e tekintetben is kiemelkedő a nemek közötti különbség. Míg a férfiak közel 70%-a tud írni és olvasni, ez a mutató a nőknél csupán 25-30%. Ilyen nagy mértékű eltérés a Közel-Kelet egyik országában sincs.⁸ A modern kori urbanizáció egyelőre elkerülte az országot, vagyis Jemen határozottan falusi, agrárius társadalom, ahol a lakosság csak kevesebb, mint 30%-a él

² A Világbank becslése szerint, amennyiben valóban nem találnak meghatározó nagyságú új lelőhelyeket, Jemen tartalékai – amiből közel 80% az egykori Dél-Jemenben van – 2012-re jelentéktelenné válnak. A tartalékok teljes kimerülése előtt, azonban, jelentősen csökken majd az olajexport mértéke, ami már 2010-re közel megfeleződik. Philips Sarah: „Foreboding About the Future in Yemen.” *Middle East Report Online*, 2006.04.03. <http://www.merip.org/mero/mero040306.html>, internetről letöltve: 2008.05.30.

³ Miután 2006-ban a jemeni kormány az ENSZ-hez fordult segítségért, hogy teljesítse a 2015-re kitűzött Millennium Fejlesztése Célokat, kidolgoztak egy nemzeti fejlesztési stratégiát, ami konkrét célokat és eszközöket határoz meg olyan kiemelt területeken, mint a gazdasági növekedés, a tiszta ivóvízhez való hozzáférés, vagy a lányok oktatása. A program hatására nemzetközi adományozók (főként az Öböl Menti Együttműködési Tanács országai) 4,7 milliárd dollárt biztosítottak a 2007 és 2010 közötti fejlesztési projektek finanszírozására, s ez az összeg a kormány becsült külső pénzügyi igényeinek több, mint 85%-át teszi ki. Jemen ugyancsak a fejlesztési programját helyezi előtérbe az Öböl Menti Együttműködési Tanáccsal való csatlakozási tárgyalásokon. Jelenleg az ország egyik legnagyobb kereskedelmi partnere Kína. CIA: „Yemen”. *The World Factbook*, UNDP: *Annual Report 2007*. 2007, 8-9. o.; Jeremy M. Sharp - Alfred B. Prados: Yemen: „Current Conditions and U.S. Relations.” *CRS Report for Congress*, (2007), 7. o.

⁴ A 2003-as becsült munkanélküliségi ráta 35% volt. Uo.

⁵ Sharp - Prados: i. m. 3. o.

⁶ A 2008. júliusi becslés szerint 23,013,376. CIA: „Yemen”.

⁷ 2000-ben a lakosság 48,3%-a volt 15 éven aluli és 2020-ra, az előrejelzések szerint, 41,8% lesz a 15 éven aluliak aránya. Mind a termékenységi ráta, mind a nettó újratermelődési ráta a legmagasabbak a Közel-Keleten. Dominique Tabutin - Bruno Schoumaker: „The Demography of the Arab World and the Middle East from the 1950s to the 2000s. A Survey of Changes and Statistical Assessment.” *Population*, Vol. 60. No. 5/6. (2005) 598., 604. o.

⁸ CIA: „Yemen”; Tabutin - Schoumaker: i. m. 606. o.

városokban.⁹ Mindezek mellett az országot gyakran a fegyverek elterjedtsége miatt említik, mivel elméletileg minden egyes háztartásra jut egy lőfegyver.¹⁰

Törzsek Észak-Jemenben

A törzsiség által meghatározott társadalmi rendszer már az iszlám térhódítását megelőzően is meghatározó volt az arab társadalmakban. A törzsi struktúra Jemenben azonban a mai napig alapvető és egyedülállóan stabil¹¹ jellemzője az ország társadalmának. Ezáltal nagy szerepet játszott még a mindenkori jemeni társadalmi és belpolitikai folyamatok alakulásában is.¹² Észak-Jemenben a központi kormány befolyása jellemzően csekély és – sokszor annak helyettesítőjeként – erőteljesen jelentkezik a törzsiség intézménye. A törzsek nagysága igen eltérő. Jellemzően körülbelül 20-30 ezer tagot számlálnak és legtöbbször a Bakil-, vagy a Hashid-törzsszövetséghez tartozik. Előbbihez tizennégy, utóbbihoz körülbelül hét törzs tartozik.¹³

Az egyes törzsszövetségekhez tartozó törzsek nem alkotnak összefüggő földrajzi egységet, és nem vándorolnak.¹⁴ Dresch szerint a törzsi rendszerre jellemző, hogy teljesen szétbomlik a részegységeire és a mindennapokban atomizált jelleget ölt. A törzsek az Észak-Jemenben elterülő hegyvidéki területen főként földművelésből – gabona, gyümölcs és a qat termesztéséből – biztosítják a megélhetésüket. Léteznek a törzseknek egy másik, igen fontos jellegzetességük: a „sharaf”¹⁵ intézménye. Kollektív „sharaf” kinyilvánításakor a törzstagok egységesen lépnek fel, hogy megvédjék a közösséget a külső fenyegetéstől.¹⁶

Az elterjedt vélekedéssel szemben a sejk címet a legkülönfélébb rangú és befolyású férfiak viselhetik, így nem meglepő, hogy gyakorisága a törzsi hierarchia legalacsonyabb szintjén a legnagyobb.¹⁷ Ugyanakkor a „legfőbb sejk” intézménye is megfigyelhető, különösen a

⁹ 2003-as adat. Tabutin - Schoumaker: i. m. 606. o.

¹⁰ Amikor nincsen náluk lőfegyver, a legtöbb jemeni férfi – főként aki erősebben kötődik a törzshöz – egyfajta tört (a hagyományos jambiyyát) hord a derékszíjon, ami az egyén törzsi és társadalmi hierarchiában betöltött státuszát hivatott jelezni. Encyclopædia Britannica Online: „Yemen.” <http://www.search.eb.com/eb/article-45275>, és <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/652831/Yemen/45255/People#ref=ref484774>, internetről letöltve: 2008.04.16.

¹¹ Csupán néhány törzs jelent meg, vagy tűnt el a 10. század óta. Ezt azért is tudjuk kellő biztonsággal állítani, mert a törzsi változások igen jól dokumentáltak Észak-Jemenben. Dresch, Paul: „The Position of Shayks among the Northern Tribes of Yemen.” *Man, New Series*, Vol. 19. No. 1. (1984) 33., 35. o.

¹² Hassan Al-Haifi: „The return of Sheikh Abdallah.” *Yemen Times*, No. 791. (2004).

¹³ A törzsszövetségeket szokás egyszerűen törzseknek is nevezni. A harmadik – és legnagyobb, ugyanakkor a legrosszabbul szervezett – törzsszövetség a Madhhij. Ez a törzs főként Dél-Jemenben van jelen és láthatólag nem konfrontálódik a központi hatalommal. Dresch: i. m. 32-33. o., Al-Haifi: i. m.

¹⁴ A Hashid törzs például három elkülöníthető földrajzi egységbe tömörül, ahol négy, kettő és egy törzs él. Dresch: i. m. 35. o.

¹⁵ Szó szerinti jelentése becsület, erény.

¹⁶ Dresch: i. m. 35-36. o.; A sharaf gyakori megnyilvánulása a vérbosszú. Encyclopædia Britannica Online: „Yemen.”

¹⁷ Fontos megjegyezni, hogy a sejk általánosságban egy tiszteletbeli cím, s nem lehet belőle a politikai autoritás mértékére következtetni. Ez alapján lehet sejk a falu vezetője, vagy más, jellemzően bírói hatalommal felruházott személy, aki sejkcsaládból származik. Számuk több száz főre tehető az egyes törzsekben. Dresch: i. m. 36. o.

Hashid törzseknél, ahol ezt a címet, legalább a 18. századtól kezdve, az al-Ahmar család tagjai viselik.¹⁸ Az al-Ahmarok befolyása viszont igen széleskörű, s így nem csak a Hashid törzsszövetségre, hanem egyes Bakil törzsekre is kiterjed.¹⁹ Utóbbiak azonban soha sem voltak ilyen jól szervezettek. Még ha létezett is esetükben legfőbb sejk, az soha sem tudott olyan nagy befolyásra szert tenni a törzsszövetségben, mint az al-Ahmar család sejkjei a Hashidoknál.²⁰

A Hashid törzsszövetség a köztársaság egyik legmegbízhatóbb támogatója annak 1962-es kikiáltása óta.²¹ Szaleh ugyancsak Hashid törzsből való és – egyes források szerint – arra próbálta rávenni a törzstagokat, hogy önként jelentkezzenek a köztársasági fegyveres alakulatokhoz. Ennek azért van kiemelt jelentősége, mert e tanulmányban tárgyát képező konfliktusban al-Huthi vezette Hívő Fiatalok mozgalomnak a tagjai túlnyomórészt a Bakil törzsekből származtak.²² Ezzel együtt a lázadás nem vált tisztán törzsi háborúvá.

A zaydiyya és az imamátus intézménye Jemenben

Jemen erősen vallásos, muszlim ország, ahol a lakosság többsége az iszlám szunnita, shafi'ita iskoláját követi, azonban az országban egyedülállóan nagy lélekszámú – az össznépeségen belül mintegy 40%-ot kitevő – zaydi síita kisebbség él.²³ A síita iszlám zaydi irányzata vallásjogilag – a többi síita szekta közül – a legközelebb áll a szunnita doktrínához²⁴, és magukat az iszlám ötödik vallásjogi iskolájának tartják („al-madhhab al-khamis”).²⁵

¹⁸ Ebben az esetben az utódlás „elégé szabályos” volt és az összes legfőbb sejk kiemelkedő fontossággal bírt. Dresch: i. m. 37. o.

¹⁹ 'Abdallah bin Huszein al-Ahmar, példának okáért, az 1962-ben lezajlott, zaydi imamátust megdőntő államcsíny követően a legfontosabb köztársaság-párti törzsi vezetővé vált Jemenben. 2007. december 29-én bekövetkezett haláláig a második legbefolyásosabb emberként tartották számon Jemenben, Szaleh után. A parlament elnöke és a legnagyobb iszlamista elenzéki párt, a Jemeni Közösség a Reformért („Tajammu' al-Yamani li-l-Islah”) elnöke volt. Dresch: i. m. 43. o.; Nasser Arrabyee: „Yemen locks down.” *Al-Ahram Weekly*, No. 835. (2007).; „Sheikh Al-Ahmar dies.” *Yemen Times*, No. 1116 (2007/2008).; Sharp - Prados: i. m. 5. o.

²⁰ Dresch: i. m. 38. o.

²¹ Al-Haifi: i. m.

²² Jane Novak: „Yemen's Internal Shia Jihad.” *Global Politician*, 2007.03.21. <http://www.globalpolitician.com/22563-yemen>, internetről letöltve: 2008.05.29.

²³ A két Jemen egyesítését megelőzően a JAK közel fele – vagyis négy millió ember – volt zaydita. Heinz Halm: „The Zaydiyyah” in: Heinz Halm: *Shiism*. Edinburgh University Press, 1991, 210. o.; A források igen eltérő adatokkal szolgálnak arról, hogy pontosan mekkora részét teszik ki a mai jemeni társadalomnak. A legalacsonyabb becslést érték körülbelül 25% (Philips Sarah: „Cracks in the Yemeni System.” *Middle East Report Online*, 2005.07.28. <http://www.merip.org/mero/mero072805.html>, internetről letöltve: 2008.05.30.) míg mások szerint a zaydiyya a legelterjedtebb vallási irányzat Jemenben (Lucy Dean (szerk.): *The Middle East and North Africa 2006*. Routledge, 2005., 169. o.). A legtöbb kutató szerint a valós érték valahol e kettő között van, vagyis a lakosság 40-45%-a síita, akik közül mintegy 40% zaydita.

²⁴ Érdemes kiemelni, hogy Zayd eredeti tanításai sokszor szöges ellentétben vannak a mai zaydiyya tételeivel, ami főként a mu'taziliták racionalizmusának a folyományai. Halm: i. m. 206. o.

²⁵ Dean: i. m. 169. o. A négy ortodox iskola (hanbalita, malikita, hanafita, shafi'ita) közül a Jemenben domináns shafi'ita iskolához állnak a legközelebb.

A legfőbb különbség a síita iszlám ötös és tizenkettes irányzatai között az imámdoktrínában lelhető fel.²⁶ Zaydi hagyományok szerint bárkiből lehet imám, aki egyrészt hásimita²⁷, másrészt a közösség vezető szerepét nyíltan felvállalja és ezen pozícióját akár fegyveres erővel is meg tudja tartani.²⁸ A zayditák elutasítják a vallási rejtőzködést („taqiyya”)²⁹ és nem fogadják el sem a rejtőzködő imám, sem a Mahdi visszatérésének doktrínáját.³⁰ Ezeken kívül fontos még megjegyezni, hogy az iszmailitákhoz hasonlóan ők is az élő imámban hisznek, valamint nem hiszik az imám tévedhetetlenségét, vagy hogy az csodákat tenne.³¹

Jemenben a 9. században alakult meg az első zaydi imamátus, mely – a folyamatosan változó és fenyegető külvilág nyomása ellenére – egészen a 20. század közepéig fennmaradt. A Szanaa-központú államot az 1962-es forradalmat megelőzően ténylegesen mindvégig a helyi, zaydita imámok uralták, akik azonban – hatalmuk fenntartása érdekében – a két nagy zaydi törzsszövetségre, a Hashidra és a Bakilra támaszkodtak, hogy elkerüljék az országon belüli kríziseket.³² Több mint ezer éven keresztül tehát a zayditák álltak a társadalmi hierarchia élén Jemenben, akik sokszor szembekerültek egyes szunnita shafi‘ita törzsekkel, és a kisebb iszmailita és a tizenkettes síita közösségekkel.³³ A zaydiyya központja Jemenben az ország északnyugati kormányzóságaiban található, ahol a magas hegyekben él mintegy négyszáz zaydita törzs, körülbelül ötmillió taggal.³⁴

Az utolsó imámot, Muhammad al-Badrt, puccsal döntötték meg az egyiptomi hadsereg által támogatott jemeni tiszték, akik 1962 szeptember 26-án kikiáltották a Jemeni Arab Köztársaságot (JAK). Al-Badr megpróbálta visszaszerezni a trónját az 1962-1970 közötti polgárháborúban, de kudarcot vallott. Angliai száműzetésben élte élete utolsó részét, majd miután ő elhunyt az imamátus betöltetlen maradt. Ez a zaydi doktrína szerint szabad utat enged egy új imám felemelkedésének.³⁵

²⁶ Halm: i. m. 206. o.

²⁷ Hásimita az, aki a Hashim b. ‘Abd al-Manif leszármazottja, mint például Mohamed próféta. Másik elterjedt elnevezés a sayyid, amit – azonban – legtöbbször csak a próféta közvetlen utódjai megnevezésére használnak.

²⁸ Szó szerint: „karddal a kezében”. Farhad Daftary: *Az iszmá‘iták rövid története*. L’Harmattan, 2006, 45. o., William Montgomery Watt: *Az iszlám rövid története*. Akkord, 2000, 125. o.

²⁹ Dean: i. m. 169. o.

³⁰ Halm: i. m. 207. o.

³¹ Továbbá a nem megfelelő korú gyerekek is ki vannak zárva az imamátus vezető tisztségéből. Halm: i. m. 207. o.

³² Robin Bidwell: „History” in: Chapman et al.(szerk.): *The Middle East and North Africa 2001*. Routledge, 2000, 1238. o., Watt: i. m. 56., 125. o. Jemen ugyan része volt a kalifátusoknak, de az évszázadok során sikerült fenntartania bizonyos fokú függetlenséget, úgy a mindenkori kalifától, mint a gyarmatosító európai hatalmaktól (ez esetben Portugáliától). Lawless: i. m. 1213. o. Az első imámot, Yahya b. al-Huszeint, egymással marakodó észak-jemeni törzsek hívták be 893-ban, hogy közvetítsen a felek között, majd nemsokára a szaadai Khawlan törzs imámjaként fogadta el. Halm: i. m. 208. o.

³³ Körülbelül 100.000 tayyibi iszmailita él az észak-jemeni hegyekben. Daftary: i. m. 212. o.

³⁴ Lawless: i. m. 1257. o. Fő központja Szanaa és Dhamar. Dean: i. m. 169. o.

A köztársasági rendszer

Az 1967-es arab-izraeli háborút követő egyiptomi kivonulás után csökkent a Jemeni Arab Köztársaság és Szaúd-Arábia közötti feszültség,³⁶ majd 1978-ban Ali Abdallah Szaleh alezredes megszerezte az elnöki tisztséget. Szaleh felismerte, hogy a belpolitikai stabilitás érdekében kénytelen visszatérni ahhoz a régi imámita politikához, amely a Hashid- és a Bakil-törzsszövetségre támaszkodott. Az 1990-ben történt egyesülés Dél-Jemennel inkább névlegesnek nevezhető, mivel több alapvető intézményt nem integráltak – pl. a hadsereget sem. Az északi dominanciával kapcsolatos feszültségek 1994-ben egy véres polgárháborúban kulminálódtak, mely Észak-Jemen fölényes győzelmével zárult. Az ezt követő években Szaleh megtartotta elnöki tisztségét, amit mérsékelten szekuláris pártja, az Általános Népi Kongresszus (al-Mu'tamar al-Sha'abi al-'Am), folyamatos parlamenti többsége könnyített meg számára.³⁷

2001-ben a Szaleh vezette ország az USA szövetségesévé vált a „terror elleni harcban”.³⁸ Az egyesült Jemen második közvetlen elnökválasztásán, 2006-ban, Szalehet egy újabb hétéves ciklusra az ország elnökének választották,³⁹ de már az új évezred beköszöntével is számos komoly kihívással kellett szembenéznie. Ilyen az al-Káida már jó ideje növekvő jelenléte, vagy a főként Dél-Jemenben lezajló harcos szociális tüntetések kérdése de a köztársasági rendszert ért legismertebb és legkomolyabb támadás eddig az észak-jemeni al-Huthi felkelés formájában mutatkozott meg.

Al-Huthi és a lázadás kitörése

Az 1990-es évekre Szaleh tapasztalt politikussá vált és az ősi „oszd meg és uralkodj” eszközével élt. Mivel tisztában volt a jemeni társadalomban rejlő feszültségekkel, Szaleh megpróbálta kijátszani a különböző vallási és politikai csoportokat egymás ellen. A harcos szunnita (vahhábita) muszlimokat támogatta a korábban szocialista Dél-Jemen, valamint a rojalista zayditák ellenében. Később a zaydi vallási vezetőket használta fel, hogy ellensúlyozza a vahhábizmus növekvő térnyerését az 1990-es években. Éppen Huszein al-Huthi volt az, akit ez

³⁵ Halm: i. m. 209-210. o.

³⁶ Az arab-izraeli konfliktus követően Nasszer olyan súlyos vereséget szenvedett, hogy kénytelen volt elfogadni a fő rivális Szaúd-Arábia pénzügyi támogatását, és így kivonta az egyiptomi csapatokat Észak-Jemenből. Fejszál király ugyanakkor felismerte, hogy az imám hatalmát megdőntő Jemeni Arab Köztársaság a „kisebbik rossz”, és szövetségesként kiválóan felhasználható a kommunista Dél-Jemen ellen. Lawless: i. m. 1214. o.

³⁷ Lawless: i. m. 1220-1225. o.

³⁸ Egy évvel korábban az al-Káidához köthető muszlim harcosok bombát robbantottak a USS Cole hadihajón.

³⁹ Korábban Szaleh bejelentette, hogy 2006-ban visszavonul egy friss jelölt érdekében, de azután meggondolta magát és így az arab világban Mu'ammár al-Kadhafi után a második leghosszabb mandátumot tölti be. Philips: „Cracks in the Yemeni System”.

utóbbi feladatra Szaleh kijelölt, és még arra is engedélyt adott neki, hogy az 1994-es polgárháború után al-Huthi e célból létrehozzon egy zaydita milíciát.⁴⁰

Al-Huthi csak 2003-ban tett szert komolyabb hírnévre, amikor megalapította a „szlogenmozgalmat”. A mozgalom tevékenysége abból állt, hogy a pénteki imák után tagjai a mozgalom legfőbb szlogenjét: „Halál Amerikára, halál Izraelre, átkozottak legyenek a zsidók és győzedelmeskedjen az iszlám!” kántálták.⁴¹ Tették ezt főként a szanaai nagyecsetben és ezáltal sikeresen hozzájárultak az észak-jemeniek radikalizálódásához.⁴² 2004 júniusában a hatóságok bezáratták az összes engedély nélküli vallási iskolát, mert úgy vélték, hogy azok iszlámista harcosokat nevelnek ki.⁴³ Az ezt követő fegyveres összecsapások jelentették a kezdetét a konfliktusnak a biztonsági erők és a radikális vallási vezető, Huszein al-Huthi sejk fegyveres támogatói között az északnyugati, hegyvidéki területeken.⁴⁴

Huszein al-Huthi nagy hatással volt a tőle függetlenül 1991 tájékán létrejött *Shabab al-Mu'minin*-re (Hívó Fiatalok szervezete)⁴⁵, amelynek tagsága különösen 2004-től nagy mértékben támogatta a felkelés vezetőjét.⁴⁶ A Shabab al-Mu'minin a lázadás kitörésekor körülbelül 1000-3000 tagot számlált, megkérdőjelezi a jemeni kormány legitimitását, teljes mértékben ellenzi Szaleh elnök személyét és közeli kapcsolatát az Egyesült Államokkal, valamint – az elterjedt vélekedés szerint – célja visszatérni az imamátus intézményéhez.⁴⁷ Ehhez megfelelő táptalajt adhat a zaydiyya azon tanítása, mely szerint bárki lehet nagyhatalmú imám, aki hásimita származású és képes fenntartani uralmát erővel. Huszein al-Huthi és családja a vezetői titulust ezen zaydi tanítás alapján követelheti.

Al-Huthi mozgalma a saját fegyveres erejét a szaúdi határhoz közel, a hegyvidéki al-Naqa'a területen szervezte meg, és ez a milícia felelős a szaadai kormányzati épületek és mecsetek elleni támadásért.⁴⁸ 2004. szeptember elején a hatóságok bejelentették, hogy a fegyveres erők végeztek Huszein al-Huthival, de a fegyveres összecsapások a hónap végén

⁴⁰ Philips: „Cracks in the Yemeni System”.

⁴¹ Nasser Arrabyee: „Yemen's rebels undefeated.” *Al-Ahram Weekly*, No. 838 (2007).

⁴² „YEMEN: The conflict in Saada Governorate – analysis.” *IRIN*, 2008.07.24. <http://www.irinnews.org/report.aspx?ReportID=79410>, internetről letöltve: 2008.09.01., Mohammed Al-Qadhi: „Al-Huthi besieged near Saudi Arabia border.” *Yemen Times*, No. 834 (2005).

⁴³ Nicholas Banford: „Are Iran and Al Qaeda vying for influence in Yemen?” *The Christian Science Monitor*, 2004.07.13.

⁴⁴ Encyclopædia Britannica Online: „Yemen.”, Lawless i. m. 1229. o.

⁴⁵ A források erre nézve eltérőek. Az 1991-es évre lásd Arrabyee: „Yemen locks down”, az 1992-es évre „YEMEN: The conflict in Saada Governorate – analysis”.

⁴⁶ „YEMEN: The conflict in Saada Governorate – analysis”

⁴⁷ Philips: „Foreboding About the Future in Yemen.” és Lawless i. m. 1229. o.

⁴⁸ Al-Qadhi: i. m.

ismét kiújultak, mivel a megölt vallási vezető öccse, Abd al-Malik al-Huthi átvette bátyja helyét a lázadás irányításában.⁴⁹

Az ezt követő években a lázadás tovább folytatódott és – az ezzel foglalkozó irodalom elterjedt elnevezése szerint – négy további *hullámban* teljesedett ki. Mindegyik hullám egy viszonylag rövid háborút jelent a hadsereg és a felkelők között: 2004-ben, 2005-ben és 2007-ben egy-egy, míg 2008-ban két hullámot lehet megkülönböztetni. Ezek a hullámok periodikusan váltották a békésebb időszakokat, de még akkor is előfordultak letartóztatások vagy orgyilkosságok az ország északnyugati régiójában.⁵⁰ Több, katari közvetítéssel létrejött békeszerződés kudarca után 2008. július 17-én – Szaleh nyilatkozata szerint – a lázadás véget ért, bár azt nem tette hozzá, hogy a hadseregnek sikerült-e legyőznie a felkelőket.⁵¹ Mindenesetre az ötödik hullám valóban lezárult, mivel 2008. augusztus közepére a komolyabb fegyveres összecsapások megszűntek, és a térségben javult a légkör.⁵² A tapasztalatok alapján azonban a konfliktust nem sikerült véglegesen lezárni, így például 2009 márciusában ismét nőtt a feszültség a felek között, s sokan egy újabb hullám kirörését tartják valószínűnek.⁵³

A lázadás elemzése

A lázadás statikus és dinamikusan változó jellemzői

A mindenkori jemeni kormány már a Jemeni Arab Köztársaság kikiáltása óta képtelen az ország teljes területét az ellenőrzése alá vonni,⁵⁴ így az állam területén kialakult egy *statikus lefedettség-hiány*. A jelen konfliktus szempontjából is jelentőséggel bír ez. Az állam általában érvényes gyengeségéhez képest az egyetlen, persze nagyon is lényeges különbség az, hogy az al-Huthit követő harcosok nyíltan és fegyveresen veszik fel a harcot a kormánnyal. A harcok hevessége és – legfőképpen – a lázadók rendületlen kitartása ugyanakkor felveti a kérdést, hogy a kormány hosszú éveken keresztül miért volt képtelen legyőzni a lázadókat. Ennek megválaszolásához szükséges számba venni a felkelés legfontosabb jellemzőit. A konfliktus természetének egyfajta ciklikussága mellett más időbeli dinamizmus is megfigyelhető. Ez nem

⁴⁹ „Dozens die in Yemen battle.” *Bahrain Tribune*, 2008.01.11.

<http://www.bahraintribune.com/ArticleDetail.asp>, internetről letöltve: 2008.05.29.

⁵⁰ Mohammed Bin Sallam: „More displaced persons as Sa’ada’s war intensifies.” *Yemen Times*, No. 1111 (2007).

⁵¹ „YEMEN: The conflict in Saada Governorate – analysis.”

⁵² Mohammed Bin Sallam: „Sa’ada security situation relatively calm.” *Yemen Times*, No. 1182. (2008).

⁵³ „YEMEN: Fears of renewed conflict in north as tensions rise.” *IRIN*, 2009.03.10.

<http://www.irinnews.org/Report.aspx?ReportId=83400>, internetről letöltve: 2009. 03. 29.

⁵⁴ 1962. óta az északi területek feletti ellenőrzés a helyi sejkék, a vallási „nemesség” és a kormány közötti állandó harc tárgya. Encyclopædia Britannica Online: „Yemen.”

periodikusan visszatérő elem, azaz állandó (*statikus*), hanem az évek múlásával minőségében változik meg, például egyre erősödő jelleget vesz fel, vagyis *dinamikus* változó. Az al-Huthi-féle konfliktusban alapvetően statikus jellegű változó – a már tárgyalt törzsi struktúra mellett – (s1) a földrajzi elhelyezkedés, (s2) a könnyen hordozható fegyverek elterjedtsége és (s3) a vélt külső támogatók. Dinamikus jellemzői a konfliktusnak: (d1) az összecsapások növekvő intenzitása; (d2) a hadszíntéri taktikák átalakulása; és (d3) a lakosságtól érkező egyre nagyobb támogatás.

(s1) *(A felkelés földrajza.)* Az al-Huthi lázadás földrajzi elhelyezkedése igen előnyös a lázadók szempontjából, mivel távol esik a központtól és nehezen megközelíthető az elterjedt közlekedési eszközökkel. Észak-Jemen zord hegyei, a Marran hegység és az al-Naqa'a, Matra és Haydan körzetek úttalan vidékei kitűnő helyet kínálnak a lázadók számára, akik így hosszú távon is berendezkedhetnek a gerillaharcra. A gerillaharc egyik következménye, hogy nem létezik tisztán azonosítható frontvonal. Ugyanakkor a lázadók által végrehajtott akciókból látható, hogy bázisuk Szaada kormányzóságban és annak közvetlen vonzáskörében, így például Hajja és 'Amran területén, van.⁵⁵

(s2) *(A könnyűfegyverek elterjedtsége.)* A fegyvertartás szerves részét képezi a jemeni vidéki társadalomonka, hiszen a fegyverek birtoklása egyrészt státuszszimbólum, másrészt a család és a törzs védelmének eszköze. Tovább nehezíti a hatóságok dolgát, hogy a gyakorlatban – különösen a konfliktus által sújtott területen – nem az állam jogrendszere, hanem a törzsi struktúra és a törzsi értékek jelentik azt az erőt, amely meghatározza és korlátozza a fegyverek „jogos” használatát.⁵⁶ Becslések szerint 6-9 millió lőfegyver van a forgalomban, azaz átlagosan, mintegy 40 lőfegyver jut 100 főre. Éppen ezért Jement erősen felfegyverzett országgént szokás jellemezni, s ennek nem kis szerepe van a felkelés relatív sikerében, vagyis a harcok elhúzódásában, hiszen a fegyverhez és töltényhez való könnyű hozzáférés megkönnyíti a lázadók helyzetét.⁵⁷

(s3) *(Külső támogatók szerepe.)* A konfliktus során a kormány és a lázadók is számos alkalommal vádoltak meg külföldi kormányokat a konfliktusba való beavatkozással. A lázadók mindvégig Szaúd-Arábiát vádolták, vagy mint közvetlen szövetségését a jemeni

⁵⁵ Az összecsapások Sa'ada, Szanaa, Hajja és 'Amran kormányzóságokban zajlottak. Arrabyee: „Yemen locks down”.

⁵⁶ Small Arms Survey: „Living With Weapons: Small Arms in Yemen.” 2003, 2. o. http://www.smallarmssurvey.org/files/sas/publications/year_b_pdf/2003/2003SASCh5_summary_en.pdf.

⁵⁷ Átlagosan minden háztartásra jut egy lőfegyver. Ugyanakkor például az USA-ban a könnyen hordozható fegyverek gyakorisága közel 1 db / fő. Small Arms Survey: i. m. 1. o.

kormányának, vagy mint a szaláfista mozgalom támogatóját. Így volt ez például az első hullám során,⁵⁸ illetve 2008 júliusában, amikor al-Huthi testvére szerint a szaúdi hatóságok 25 milliárd dollárral támogatták a jemeni kormány szaadai katonai hadműveleteit.⁵⁹ Fontos azt is megjegyezni, hogy a szaúdi kormány valószínűleg nem nézi jó szemmel, hogy a határ közvetlen közelében egy forrongó síita mozgalom tevékenykedik. Ez radikalizáló hatással lehet a szaúd-arábiai síita lakosságra is (kicsordulási hatással fenyeget tehát).⁶⁰ Másrészt közismert, hogy egyes szaúdi intézmények nemzetközileg propagálják a vahhábizmust, és ez alól Jemen sem kivétel. Egy nyíltan szaláfistaellenes lázadás nyilvánvalóan alapjaiban sérti ezeknek a köröknek az érdekeit.

A jemeni kormány a maga részéről 2004-ben vagyonos öbölbeli sítákat sejtett a lázadás mögött,⁶¹ majd – miután 2006-ban a felkelők nehézfegyverzethez is hozzájutottak – elterjedt az a vélemény, hogy valamilyen „idegen erő” támogatja a felkelőket, de ennek alátámasztására nincsen közvetlen bizonyíték.⁶² Három ország került szóba, mint a felkelőket támogató, lehetséges külső fél: Líbia, Irán és – 2008 óta – Katar.⁶³

Líbiát Szaada-kormányzóságbeli törzsi sejkék és értelmiségiek vádolták al-Huthi támogatásával,⁶⁴ mire líbiai tisztviselők maguk is egy „harmadik erő” vádoltak azzal, hogy megpróbálja megmérgezni a Líbia és Jemen közötti baráti kapcsolatokat.

⁵⁸ Huszein al-Huthi azt állította, hogy szaúdi felségjelű harci repülők is bombázták az ő ellenőrzésük alatt álló falvakat. „Saudi Arabia refutes claims of involvement.” *Yemen Times*, No. 757. (2004).

⁵⁹ „YEMEN: The conflict in Saada Governorate – analysis.” Mivel szaúdi részről ezeket a vádakat hivatalosan cáfolják, nehéz megállapítani, hogy mindennek mi a valóságalapja, de érdemes kihangsúlyozni, hogy a szaúdi-jemeni kapcsolatok a 21. század beköszöntöttével ismét javultak, normalizálódtak. Ennek legfőbb bizonyítéka a 2000-ben aláírt határegyezmény. A két ország 2000. előtti kapcsolatairól l. „The Yemeni-Saudi Border Treaty.” *The Estimate*, Vol. 12. No. 6. (2000).

⁶⁰ „YEMEN: The conflict in Saada Governorate – analysis”.

⁶¹ A nyilatkozatok szerint vagyonos emirátusokbeli és kuvaiti síták jelentős pénzügyi támogatást nyújtottak al-Huthinak, illetve egy meg nem nevezett arab herceg titkosszolgálati információkkal, katonai és logisztikai segítséggel támogatta al-Huthit néhány befolyásos jemeni személyen keresztül. „Yemen Times Staff: Saudi Arabia refutes claims of involvement”.

⁶² Mohammed Bin Sallam: „Sa’ada war escalates, more victims among tribal volunteers.” *Yemen Times*, No. 1039. (2007)., Arrabyee: „Yemen locks down.”, Philips: „Foreboding About the Future in Yemen”.

⁶³ Mindegyik ország visszautasítja a vádakat, de Jemen 2007. május 11-én visszahívta Líbiába és Iránba akkreditált nagykövétét konzultációra. Reuters: „Yemen recalls envoys from Iran, Libya.” *Bahrain Tribune*, 2007.05.13. <http://www.bahraintribune.com/ArticleDetail.asp>, internetről letöltve: 2008.05.29., „Arrabyee: Yemen locks down”.

⁶⁴ Azt követelték, hogy az ország szakítsa meg kapcsolatait Líbiával, és zárja be annak jemeni nagykövetségét. Elmondásuk szerint a lázadás vezetői rengeteg pénzt költöttek, s mindeközben legfőbb támogatójukat, Mu‘ammar al-Kadhafi líbiai elnököt éltették. Nasser Arrabyee: „Yemen tribesman demand cutting off ties with Libya.” *Gulfnews.com*, 2007.05.11. <http://archive.gulfnews.com/articles/07/05/11/10124342.html>, internetről letöltve: 2008.05.02.

Ez, a helyi viszonyok ismeretében, nyílt utalás Szaúd-Arábiára.⁶⁵ A líbiai hatóságok nyíltan tagadják a vádakot, de a két ország közötti kapcsolatok feszültnak számítanak azóta, hogy a parlamenti képviselő Yahya al-Huthi Tripoliba utazott 2004-ben,⁶⁶ valamint azóta, hogy Kadhafi Huszein al-Ahmar⁶⁷ a „törzsek népi vezetőinek irányítójaként” és a „jemeniek nemzeti ernyőjeként” jellemezte egy fogadáson. Líbia viszont az első (2004-es) békeszerződés óta már egyre kevésbé került a figyelem középpontjába. Ebben nagy szerepe lehetett annak, hogy az ország időközben egyre jobb kapcsolatokat ápolt az USA-val.

A jemeni kormány állítása szerint iráni vallási intézmények pénzügyileg támogatják a felkelőket.⁶⁸ A támogatás felhasználásával – az elérhető információk szerint – al-Huthi havi 50-200 amerikai dollárt fizetett követőinek. Ugyancsak iráni befolyást sejtjenek azok az információk, melyek szerint a libanoni Hezbollah kapcsolatban áll a gerillákkal. A két mozgalom közötti szimpátiára utal a Shabab al-Mu'mininnek küldött különféle propagandavideók, amelyeken többek között Hassan Nasrallah, a Hezbollah főtitkára tart előadást.⁶⁹ Mindezek ellenére Irán érintettségét több elemző is vitatja, s arra hívják fel a figyelmet, hogy Jemen Irán gyanúsításával igazolja a lázadók elleni széleskörű katonai hadműveleteket, valamint így próbálja elnyerni a szomszédos Öböl-országok és az USA támogatását.⁷⁰

- (d1) *(A konfliktus növekvő intenzitása.)* Míg a lázadás első két hullámában összesen ezer jemeni vesztette életét,⁷¹ csak a harmadik hullám során ugyanennyi ember halt meg. 2007 elején több mint ezer embert tartóztattak le a lázadásban való közreműködés miatt,⁷² majd a harmadik és negyedik hullám között al-Huthi-szimpatizánsok azt

⁶⁵ „Yemen recalls envoy to Libya over ‘uprising.’” *Bahrain Tribune*, 2007.05.12. <http://www.bahraintribune.com/ArticleDetail.asp>, internetről letöltve: 2008.05.29. A feszült líbiai-szaúdi kapcsolatokról „Libya won't attend upcoming Arab summit in Saudi, accuses Arabs of being 'not serious'.” *International Herald Tribune*, 2007.03.04.

⁶⁶ Yahya azután hagyta el Jement, hogy testvérét, Huszein al-Huthit megölték. Mivel visszavonták parlamenti képviselői mentességét, országról országra járt Európában, illetve az arab világban. Arrabyee: „Yemen locks down.”; Yahya, bátyja megölését megelőzően a kormánypárt parlamenti képviselője volt, és aktívan kereste a kapcsolatot Iránnal és Líbiával. Nasser Arrabyee: „Yemen rebellion drawing to end.” *Al-Ahram Weekly*, No. 850. (2007).

⁶⁷ Huszein al-Ahmar ‘Abdallah al-Ahmar fia. Huszein 2006-ban lépett ki az ÁNK-ból, hogy megalakítsa saját politikai pártját. „Arrabyee: Yemen locks down”.

⁶⁸ „Yemen accuses Iran of backing Shi'ite rebels.” *Reuters*, 2007.05.24. <http://www.reuters.com/article/latestCrisis/idUSL24560705>, internetről letöltve: 2009. 03. 29.

⁶⁹ „YEMEN: The conflict in Saada Governorate – analysis”; Al-Qadhi: i. m.; Banford: i. m.; „Post Claims Yemeni President Seeking Hezbollah's Help To End Rebel Fighting.” *CBS News*, 2008.06.30. <http://www.cbsnews.com/blogs/2008/06/30/monitor/entry4219782.shtml>, internetről letöltve: 2009. 03. 29.

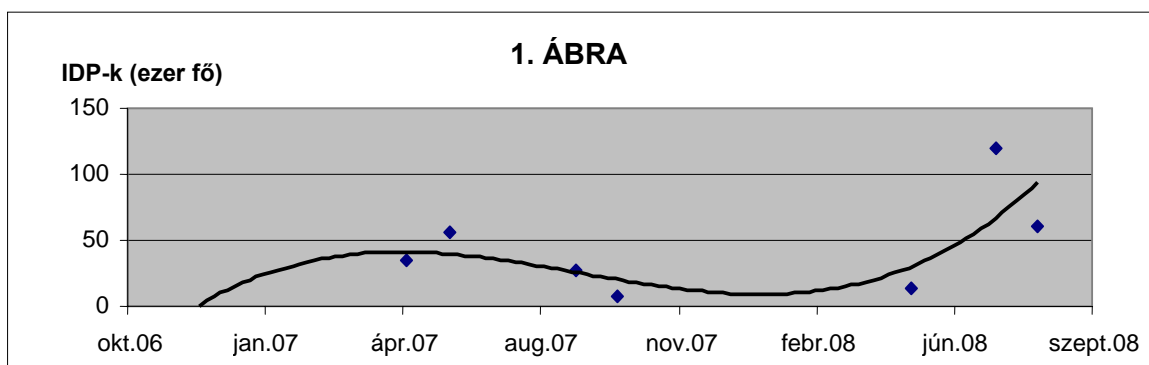
⁷⁰ A Jemenbe irányuló évi átlagos amerikai támogatás 20-35 millió dollár. Sharp - Prados: i. m. 8. o.

⁷¹ Arrabyee: „Yemen locks down”.

⁷² Bin Sallam: „Sa'ada war escalates, more victims among tribal volunteers”.

állították, hogy a kormány ezerszámra ölte a gerillákat Szaadaban, csak „hogy megszabaduljanak tőlük”.⁷³ A konfliktus által érintett személyek száma az évek során erőteljesen emelkedett, így például – mint ahogy azt az alábbi ábra is mutatja – az országon belül lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyek (angol kifejezéssel *Internally Displaced Persons, IDPs*) száma is drasztikusan nőtt. Mindez azt mutatja, hogy a hullámok egyre nagyobb pusztítást végeztek, egyre véresebbekké váltak.

1. Ábra: Az országon belül lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyek (IDP-k) számának változása Észak-Jemenben 2006. októbertől 2008. szeptemberig.

Forrás: Az adatpontok az Integrated Regional Information Networks híreinek (www.irinnews.com) összesítése 2007 novembere és 2008 decembere között.⁷⁴

- (d2) *(Változó harcmodor.)* A legfőbb változás a hadszíntéren egyrészt az, hogy a lázadók a harmadik hullám kitörése előtt modern közepes- és nehézfegyverzettel nem rendelkeztek, másrészt, hogy a hadsereg egyre agresszívebben és nagyobb létszámban lépett fel.⁷⁵ Továbbá a hadsereg, hogy a lázadóknak a gerillaharcmodorból eredő előnyét ellensúlyozza, sikeresen integrálta a maga oldalán a szaláfista és törzsi elemeket.⁷⁶ Úgy tűnik, hogy bevált ez a technika. Az al-Huthi-ellenes “néphadsereget” főként a Hashid törzsekhez tartozókból sikerült kiállítani.⁷⁷

⁷³ Al-Huthi támogatói állították, hogy láttak halott katonákkal teli hegyi ösvényeket. Bin Sallam: „More displaced persons as Sa’ada’s war intensifies”.

⁷⁴ Ezen az ábrán csak az utolsó három hullám adatai láthatók, mivel az első két hullám során az országon belül lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyek száma jóval kisebb – körülbelül ezer-kétezer fő – volt.

⁷⁵ 2007-ben, a frissen megválasztott kormányfő elutasította annak a lehetőségét, hogy tárgyalna a lázadókkal és azt állította, hogy a probléma csak a hadsereg segítségével oldható meg. Ebben az évben a hadsereg 30 ezer katonát sorakoztatott fel a 3000 becsült lázadó ellen, de nem tudtak látványos sikereket elérni. Arrabyee: „Yemen’s rebels undefeated”.

⁷⁶ A szaláfista katonák igen jól képzettek, mivel sokan közülük már harcoltak Afganisztánban, Csecsenföldön, Boszniában, vagy más háborúban. Novak: i. m., Philips: „Foreboding About the Future in Yemen”.

⁷⁷ „YEMEN: The conflict in Saada Governorate – analysis”.

(d3) *(A szimpatizánsok táguló köre.)* Bár a legtöbb jemeni nem ért egyet a lázadók egyik céljával sem, idővel egyre nőtt azoknak a száma, akik szimpatizáltak a lázadókkal.⁷⁸ A lázadók, akiknek közel tizedannyi katonájuk volt, mint a hadseregnek, képesnek mutatkoztak szembeszállni a kormány akaratával. Ez a legtöbb lakos szemében igen meggyőzően hatott, mivel a jemeniek általánosságban nincsenek megelégedve a „korrupt és erélytelen” kormánnyal és/vagy az ország gazdasági elmaradottságával. Egyes ellenzéki pártok – mint például az al-Haqq Párt, az Egyesült Népi Erők (ENE), vagy a Jemeni Szocialista Párt⁷⁹, elképzelhető, hogy létesítettek és ápoltak kapcsolatokat az al-Huthikkal.⁸⁰

A lázadás kitörésének okai – törésvonalak a jemeni társadalomban

Bár a jemeni társadalom két igen fontos elemét – a zaydiyyát és a törzsi struktúrát – már megvizsgáltuk, ez, önmagában, nem kielégítő ahhoz, hogy megállapítsuk az al-Huthi lázadás kitörésének okát. További vizsgálatra van szükség, amely a lázadás okai mellett megpróbálja azonosítani a konfliktus tényleges szereplőit, illetve a lázadók célját. Ehhez a törésvonal-elméletek nyújtják azt az elméleti alapot, amelyek segítségével meg lehet állapítani, hogy milyen komoly társadalmi és politikai feszültségek törtek fel a mostani lázadás során, vagy – másképpen megközelítve a kérdést – ezek megmagyarázhatják egy, a mostanihoz hasonló felkelés kitörésének lehetséges okait.

Az a három fő társadalmi törésvonal, amelyet ebben a részben bemutatok, már az al-Huthi lázadás kitörése előtt jelen volt Észak-Jemenben. Az első a (1) sayyidok és a nem-sayyidok közötti törésvonal; a második (2) a szekuláris és a vallási vezetők közötti versengés a hatalomért; a harmadik pedig a (3) szektáriánus/felekezeti alapú ellenségeskedés következménye.

(1) A sayyidok és a nem-sayyidok közötti törésvonal bizonyos mértékig általánosnak mondható jelenség a Közel-Keleten. Mohamed próféta halálát követően a muszlimok

⁷⁸ Nem érhetőek el olyan statisztikák, amik azt mutatnák meg hogy a lakosság mekkora aránya támogatja a lázadást, függetlenül attól, hogy egyetértenek-e eredeti céljaival. De a legtöbb elemző szerint jelentős a számuk s egy szélesebb ellenzéket alkotnak: „a Dél, a szegények, és a rendszer ellenségei” (Philips: „Foreboding About the Future in Yemen.”, „YEMEN: The conflict in Saada Governorate – analysis.”), mások szerint ugyanakkor az al-Huthiknak alig van támogatottságuk a jemeni társadalomban, sőt, a sayyidok között is. „Rebels mount Yemen revolt.” *Bahrain Tribune*, 2007.04.29. <http://www.bahraintribune.com/ArticleDetail.asp>, internetről letöltve: 2008.05.29., Arrabyee: Yemen locks down.

⁷⁹ Arabul: Hizb al-Haqq, Ittihad al-Quwa al-Sha’abi, Hizb al-Ishtiraki al-Yamani.

⁸⁰ Bin Sallam: „Sa’ada war escalates, more victims among tribal volunteers”.

egy része különleges jelentőséget tulajdonított vér szerinti utódainak (a sayyidoknak), mert őket természetszerűleg közelebb állónak tartották a prófétához. Ez, egyes esetekben, akár egy új felekezet kialakulásában is komoly szerepet játszhatott (pl. a síiták esetében). A legtöbb esetben – főként a népi vallásosság hatására – a sayyidoknak a hétköznapi életben is különleges szerep jutott. Ez alól Jemen sem kivétel, ahol a különleges tisztelet az idők során teljes társadalmi különállást, szociális felsőbbrendűséget, azaz a társadalomban egy öröklésen alapuló „nemesi” réteg kialakulását eredményezte.

A sayyidok jellemzően megvetették a többséget és elzárkóztak azoktól, akik nem hásimiták. Függetlenül attól, hogy a sayyidok a lakosságnak csak egy kis részét teszik ki,⁸¹ az imamátus idején ők alkották a társadalom vezető rétegét, s ők birtokolták a tényleges politikai hatalmat. Ez elégedetlenséget váltott ki a nem-sayyid tömegekből, különösen a 20. században, amikor társadalmi egyenlőséget hirdető doktrínák hatása elérte a térséget.⁸² A sayyidokkal szembeni széleskörű ellenállás segítette elő egy új, nem-sayyid zaydita vallási vezető réteg felemelkedését is.⁸³

Bár a sayyidok az 1962-es forradalmat követően is fenntartották társadalmi különállásukat,⁸⁴ megalapozott az az állítás hogy a sayyidok szívesen gondolnak vissza az imamátus idejére.

- (2) Amennyiben leszűkítjük a szembenálló sayyid és nem-sayyid csoportokat kizárólag azok vezetőire, egy érdekes, új törésvonalra lehetünk figyelmesek. A „szembenálló felek” ugyanis ezúttal a zaydita vallási vezetők és a törzsi sejkék.⁸⁵ Az imamátus idején a zaydita vallási vezető réteg kezében összpontosult a tényleges hatalom, de uralmuk fenntartása érdekében kénytelenek voltak a két – Hashid és Bakil – törzsszövetség (számos) sejkjére támaszkodni, hogy mint fegyveres erőt mozgósítsák őket. Így elkerülték az országban belüli kríziseket, de eközben egy kényes egyensúly alakult ki, és a hatalomért folytatott harc állandósult. Ez a rivalizálás az, amely megmutatkozott az

⁸¹ Weir felmérése szerint Razihban – egy sa'dai körzetben – a lakosság csupán 5%-a volt sayyid. Shelagh Weir: „A Clash of Fundamentalisms: Wahhabism in Yemen.” *Middle East Report: The Arabian Peninsula*, No. 204. (1997). <http://www.merip.org/mer/mer204/weir.htm>, internetről letöltve: 2008.05.30.

⁸² Ilyen például az egyiptomi Muszlim Testvériség tanítása.

⁸³ Weir: i. m.

⁸⁴ Pedig a forradalom egyik célkitűzése éppen az volt, hogy megfosszák a sayyidokat előjogaiktól. Weir: i. m.

⁸⁵ Bár – ahogy már az első részben rámutattam – a törzsek igen öntörvényűek a sejkék mégis egy megkülönböztetett státuszt birtokolnak a törzsön belül. Nem meglepő, hogy a legtöbbször ők jelentik a közösség laza hierarchiájának csúcsát – legyen az egy falu, egy törzs, vagy egy törzsszövetség – s ezáltal a sejkék sokszor töltöttek be közvetítő szerepet az imamátus vezetői és a törzstagok között.

1962-es forradalom idején is, amikor a sejkék nem voltak hajlandók az imám mellé állni az (Egyiptom által támogatott) köztársasági erőkkel szemben.⁸⁶ Miután Egyiptom 1967-ben kivonult Jemenből, az északi törzsek sikeresen szilárdították meg pozícióikat a hadseregben és – különösen a Hashid törzsek esetében – sikeresen terjesztették ki a politikai befolyásukat.⁸⁷ Mindeközben, bár a régi imamátusi vallási vezető rétegből is sokan meg tudták őrizni vallási tekintélyüket és befolyásukat a köztársasági kormányzat alatt,⁸⁸ összességében hatalmuk érezhetően csökkent a köztársasági rendszer kikiáltását követően.

- (3) A zaydiyya és a szaúdi gyökerű vahhábita fundamentalista „iszlamista” mozgalom közötti konfliktus igen újkeletű. A szaláfista mozgalom az 1980-as évektől kezdve növekvő népszerűsége tett szert Jemenben,⁸⁹ annak ellenére, hogy nyíltan szembehelyezkedik az országban hagyományos zaydiyyával és a shafí'ita iszlámmal. Miközben egyre nő azoknak a száma, akik áttértek erre az új vallási irányzatra, a vahhábita mozgalom befolyása jóval tovább ér a vahhábizmussal azonosulók körénél.⁹⁰ Ezt nem lehet egyedül a vélt szaúdi pénzügyi támogatással magyarázni. A Jemenben újkeletű mozgalom elvitathatlan hatással volt azokra a nem-sayyid zaydita törzsi elemekre is, akik hagyományosan szemben álltak a sayyid vallási elittel, vagyis ez a konfliktus úgymond „rátelepedett” az eddig tárgyalt törésvonalakra, s annak egy új vallási színezetet adott.

Más szóval a vahhábita mozgalom ki tudta használni a szociális és politikai feszültségeket a zaydita jemeni közösségben, és így jelentős támogatást tudott szerezni. Erre kitűnő példát szolgáltat a nemrég elhunyt zaydita Abdallah al-Ahmar esete. Al-Ahmar a Jemeni Közösség a Reformért (JKR) nevű politikai erőnek volt a vezetője, amelyre igen ösztönzően hatott a vahhábita mozgalom.⁹¹ Bár hivatalosan továbbra is zayditák uralják az ország politikai rendszerét, mára a vahhábita ideológia is igen

⁸⁶ Bidwell: i. m. 1238-1240. o.

⁸⁷ Philips: „Cracks in the Yemeni System.”

⁸⁸ Weir: i. m., Philips: „Cracks in the Yemeni System.”

⁸⁹ A vahhábizmust Sa'da kormányzásba olyan helyi férfiak kezdték el terjeszteni, akik vagy szaúd-arábiai teológiai tanulmányaik alatt, vagy Afganisztánban a mujahidekkel való együtt harcolás során tértek át erre a vallási irányzatra. Miután visszatértek szülőföldjükre, főként Sa'da kormányzásban tanuló köröket, vallási intézeteket és vahhábita mecseteket alapítottak. Weir: i. m.

⁹⁰ Már az 1980-as években Razihban érzékelhető volt az áttért vahhábiták (főként fiatal férfiak) és a zayditák közötti konfliktus pl. az ima („salat”) helyes lefolytatását illetően. Weir: i. m.

⁹¹ Weir: i. m., Philips: „Cracks in the Yemeni System.”

elterjedt a jemeni hadsereg, a bírói és a titkosszolgálatok felső szintjein. Ez meglehetősen baljósan hat a korábban szektariánus villongásoktól mentes Jemenre.⁹²

A bemutatott törésvonalak megfelelnek *H. Kriesi* kritériumainak, miszerint a törésvonalaknak strukturális, kulturális és politikai aspektusuk is van. Az első két kritérium már bemutatásra került a törésvonalak feltárásakor (a sayyid vs. nem-sayyid különválás, valamint az ezzel járó kollektív identitás). A törésvonalak mentén kialakult koherens intézmények a köztársasági rendszer megalakulásakor átalakultak, de nem tűntek el. Sőt a harmadik törésvonal kialakulásakor már politikai párt formájában is megjelentek. Míg az al-Haqq Párt és az Egyesült Népi Erők pártok zaydi, sayyid érdekeket közvetítenek,⁹³ addig a JKR vált a köztársaság eszméje mellett álló (nem-sayyid) síták és szunniták fő érdekérvényesítő csatornájává.⁹⁴

Az első és a második törésvonal egymást erősítette, és az évszázadok során gyakorlatilag annyira összeforrt, hogy mára azt lehet mondani, ténylegesen *egy* törésvonalról van szó, mivel az érintettek esetében csak az ő társadalmi hierarchiában betöltött státuszukban van igazából eltérés. A köztársaság kikiáltása ugyan tompította ennek az ellentétnek a mértékét, de a harmadik törésvonal „rátelepedett” a korábbi szembenállás(ok)ra, és így azokat újból felerősítette. A jemeni társadalom e három törésvonalának szinergiája jelentős konfliktust állított elő az (észak-) jemeni politikai szintéren. Ennek a törésvonal-együttesnek a vizsgálata a konfliktuspotenciál tekintetében igen jó magyarázó és előrejelző erővel rendelkezik. Az al-Huthi-féle fegyveres lázadás is ezen törésvonalak mentén robbanhatott ki. Al-Huthi és követői a sayyid, zaydi értékek és érdekek letéteményesei, míg legfőbb ellenségeik a szaláfista, illetve nem-sayyid (síta és szunnita) törzsi elemek.

Következtetések

A 2004-ben kitört, s hullámszerűen felerősödő, valamint az évek során egyre véresebbé vált konfliktus vizsgálata után már meg lehet válaszolni a *Bevezetésben* feltett kérdéseket. Ebben

⁹² A leglátványosabb példa erre az elnök rokonának, Ali Muhsin al-Ahmar tábornoknak, az esete, aki Osama bin Laden számára toborzott katonákat az 1980-as években. Novak: i. m.; Al-Ahmar tábornok vahhábita kötődéseiről lásd még Philips: „Cracks in the Yemeni System.”

⁹³ Vagy ahogy Weir írja: „[al-Haqqot] elsősorban a vahhábita kihívás miatt hozták létre a zaydiyya védelme céljából”. Weir: i. m.; Szaleh ennél tovább ment és azt állította, hogy al-Huthi milíciája ténylegesen az ellenzéki al-Haqq Párt és Egyesült Népi Erők (ENE) pártok katonai szárnyát alkotja. Lawless i. m. 1229. o.

⁹⁴ A JKR a legnagyobb ellenzéki párt – 2003 óta 47 parlamenti képviselővel –, ugyanakkor 2003-ban egy jelölt sem tudott bekerülni a képviselőházba az al-Haqq Pártból. Lawless i. m. 1227. o.

komoly segítséget nyújt a konfliktus tanulmányozása során feltárt hármastörésvonal, amely magyarázó erővel bír a szembenálló felek és céljaik azonosításához, valamint fontos alapját képezi a lázadás kitörésének okait feltárni igyekvő további vizsgálódásnak.

Az al-Huthi nevével fémjelzett konfliktus gyökere a *sayyid zaydi vs. nem-sayyid* konfliktus, amely az 1980-as években tovább erősödött, s a vahhábizmus jemeni megjelenésével már vallási színezetet is kapott. A Szaúd-Arábia által támogatott vahhábita iszlám jemeni terjedésével párhuzamosan (és minden bizonnyal azokat ellensúlyozandó) tradicionális, zaydi vallási intézményeket is mind gyakrabban alapítottak, amelyeket – a jemeni kormány szerint, legalább is közvetett módon – Irán támogat. A közismert szaúdi vahhábita terjeszkedés és az iszlám forradalom Irán által meghirdetett „exportja” láthatóan Jemenben is felerősítette a társadalmi feszültségeket és így közvetetten felelős a lázadás kirobbanásáért. Amennyiben ezt regionális kontextusban vizsgáljuk, akkor kirajzolódik előttünk egy olyan konfliktustípus, amelyet két, egymással rivalizáló hatalom „biztonsági szelepe” nevezhetünk. Vagyis a két regionális hatalom egyfajta „exportversenye” felelős közvetve egy harmadik országbeli – jelen esetben jemeni – fegyveres konfliktus kitöréséért, miközben elmarad a két rivális közötti nyílt konfrontáció.

A társadalmi ellentétek ugyanakkor más okok miatt fejlődtek fegyveres konfliktussá, s itt érdemes az államon belüli események dinamikáját szemügyre venni, hiszen a felvázolt törésvonal(ak)at számos alkalommal használta ki maga Ali Abdallah Szaleh elnök is. Mivel a szaláfisták sikeresebbnek bizonyultak a politikai kulcspozíciók megszerzésében és a kormányzat 2004 nyarán bezáratta az engedély nélküli zaydi vallási intézményeket, több mint valószínű, hogy a zaydi vallási vezetők frusztrációja vezetett az első háborúhoz. Így azt is könnyű kikövetkeztetni, hogy a lázadás alapvető célja nem az volt, hogy felélesszék a tömegek által nem támogatott imamátust, hanem hogy visszaszerezzék vezető státuszukat a jemeni politikában, vagy legalább is helyreállítsák a *status quo ante* 1962-t.

A konfliktus elhúzódását a jóval nagyobb erőforrásokkal rendelkező jemeni kormány akár a hasznára is tudta volna fordítani, ugyanakkor erre – több okból kifolyólag is – képtelennek mutatkozott. Ezek az okok a következők: a felkelés bejárhatatlan, nehezen megközelíthető hegyekben zajlott; Jemenben könnyű fegyverekhez hozzájutni; a lázadókat valószínűleg segítette egy külső erő; leginkább pedig csökkent a kormányzattal szimpatizálók aránya a jemeni társadalomban, s emiatt egyre csökkent annak a lehetősége, hogy a kormány meggyőzze a helyi lakosságot saját igazáról, és megakadályozza, hogy a helyiek bújtsák a lázadókat. 2008 nyarát követően újabb békésebb időszak köszöntött be Észak-Jemenben,

ugyanakkor a konfliktus alapvető feszültségeinek feloldása eddig még nem történt meg. A növekvő (össz)társadalmi elégedetlenség, amelyet elsősorban a gazdasági nehézségek tüzelnek, táptalajt adhat akár a lázadás hatodik hullámának kitöréséhez is.